

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

עברית כשפה שנייה

תכנית הלימודים
לתלמידים עולים בכיתות א'-י"ב
בבית הספר הממלכתי והממלכתי דתי

אתר האגף לתכנון ולפיתוח תכנית לימודים
www.edu.gov.il/tal/portal

ירושלים, תשס"ט-2009

ביזמת מנהל האגף לקליטת עלייה, מר **עמיהוד בהט**, מינתה מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים דאז, הגב' **נאוה סגן**, ועדה לכתובת תכנית לימודים בעברית לתלמידים עולים. הוועדה החלה לפעול בשלהי שנת תשס"ד.

הוועדה

יושבת ראש: פרופ' **שושנה בלוס-קולקה**, האוניברסיטה העברית
מרכזות:

סימה אוסטר-חרוב, מפקחת תחום עברית לחינוך העל-יסודי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך; היברו יוניון קולג'
עירית השכל-שחם, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך; היברו יוניון קולג'
(תשס"ה-תשס"ו)

חברות מליאת הוועדה

חגית אהרונוף, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך
מירה אואן, המרכז לטכנולוגיה חינוכית
ד"ר שושן ברוש-יוץ, אוניברסיטת תל-אביב
ברוריה גליק, האגף לקליטת עלייה, משרד החינוך
רחל גרבר, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך
רחל גרבר, האגף לקליטת עלייה, משרד החינוך; האוניברסיטה העברית
תרצה יהודה, האגף לקליטת עלייה, משרד החינוך
ורדה ישי, האוניברסיטה העברית
תרצה לוי, מנהלת היחידה להנחלת הלשון ומפקחת קליטת עלייה במינהל החינוך
ההתיישבותי, משרד החינוך
מזל שיניאק, המפקחת המרכזת על הוראת העברית, משרד החינוך
אביגיל שמואל, האגף לקליטת עלייה, משרד החינוך
מאיה שריר, האגף לקליטת עלייה, משרד החינוך

כתיבה: פרופ' **שושנה בלוס-קולקה**, **סימה אוסטר-חרוב**, **עירית השכל-שחם**

קראו והעירו: פרופ' **עלית אולשטיין**, האוניברסיטה העברית; ד"ר **מיכל שליפר**, המרכז לטכנולוגיה חינוכית; ד"ר **נורית פלד**, אוניברסיטת תל-אביב ומכללת דוד ילין; **מזל כהן וייזנפלד**, האוניברסיטה העברית; **נאוה סגן**, מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך; ד"ר **צופיה יועד**, מ"מ מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך.

תחקיר: **הלה אתקין**

עריכת לשון: **רונית גדיש**, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך

טיפול בזכויות יוצרים: **ז'קלין אגם**

עטיפה: **הדס בר יוסף**

ביצוע גרפי ולוחות: **ארט פלוס, ירושלים**

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, התשס"ט / 2009

"מעלות" הוצאת ספרים בע"מ

רח' קרליבך 29, תל-אביב, טל' 02-5614121

תוכן העניינים

5	מבוא
15	פרק א – עולמות השיח
16	מבוא
18	1. פריסת עולמות השיח
19	2. סוגי השיח
20	(א) שיחה
22	(ב) הוראות והנחיות
24	(ג) סיפורים אגדות ומשלים
26	(ד) ברכות והזמנות
28	(ה) מודעות והודעות
30	(ו) מכתבים
32	(ז) מידע
34	(ח) היצגים גרפיים
36	(ט) טקסט טיעון
39	(י) ברכות, תפילות; פתגמים
40	3. הדגמה מורחבת
40	(א) הוראות והנחיות
50	(ב) טקסט טיעון
58	(ג) טקסט סיפורי: הסיפור החסידי
65	פרק ב – פריטי הלשון
66	מבוא
70	דירוג פריטי הלשון
79	פרק ג – סטנדרטים
80	מבוא
82	פירוט הסטנדרטים
95	מוספים
96	א. הקריאה והוראתה
106	ב. עיבוד טקסטים

מבוא

העלייה לארץ היא מעין "שם פרטי" לתופעת ההגירה מארץ אחת לארץ אחרת, המחייבת מערך שלם של שינויים בכל מעגלי החיים – משפחה, חברה, תעסוקה ותרבות. המהגרים נדרשים להתנתק מעולם מוכר שכלליו ואורחותיו היו לטבע שני להם, ולהסתגל למציאות חדשה, לאורחות התנהגות אחרים, לקודים תרבותיים זרים ועל פי רוב גם לשפה לא מוכרת. תהליך זה כרוך במתח ובתסכול, במשברים, בתחושות של אבדן דרך, חוסר ביטחון ואי־ודאות. רבים מן העולים נוחלים אכזבות, אך לצדן יש גם תקוות וציפיות.

מְעַבֵּר לחברה חדשה מחייב את הבאים להתאים את עצמם למצב של דו־תרבותיות ודו־לשוניות. למעשה, המהגרים נדרשים לגבש מחדש את הזהות שלהם, ואצל מהגרים צעירים תהליך זה מתרחש בד בבד עם התגבשות זהותם בעת התבררותם. ידיעת השפה של הארץ החדשה עשויה לתרום רבות להקלת התהליך בקרב הצעירים ובוודאי בקרב המבוגרים, שכן היא אחד המרכיבים המרכזיים בהשתלבותם החברתית והתרבותית. ידיעת השפה העברית תורמת להצלחה מקצועית ולדימוי חיובי של העולים, ומאפשרת התמודדות באינטראקציות חברתיות. אי־שליטה בעברית ובעיקר בקריאה ובכתיבה בעברית היא אחד הגורמים המקשים ביותר בתפקוד המקצועי.

מדינת ישראל היא מדינת הגירה שבה היחס המספרי בין האוכלוסייה הקולטת לאוכלוסייה הנקלטת הוא מן הגבוהים בעולם. העלייה נמשכת בכל שנות קיומה של המדינה, לעתים בגלים גדולים ולעתים טיפין טיפין. כידוע בעשור הקודם הגיעו לישראל שני גלי עלייה גדולים מאוד: 65,000 עולים מאתיופיה ו־850,000 מחבר המדינות. גם כיום נמשכת העלייה מארצות שונות.

בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה הייתה הגישה השלטת במדיניות הקליטה גישה "כור ההיתוך". לפי גישה זו, היה על העולים לסגל לעצמם במהירות האפשרית את התרבות המקומית ולהידמות ככל האפשר לתושבים הוותיקים.

בעשורים האחרונים רווחת גישה הרב־תרבותיות. לפי גישה זו, בצד הציפייה שהעולים יסתגלו לחברה הקולטת ניתנת לגיטימציה להמשכיות תרבותית ולשימור הערכים והמסורת של תרבות המוצא. יתרה מזו, החברה הקולטת נקראת ללמוד את המטען התרבותי שהעולים מביאים אתם, להכיר בערכו ולשזור חלקים ממנו בתרבות המקומית. משתי הגישות הללו נגזרות גם התייחסויות שונות למעמדן של שפות המוצא של העולים.

העברית לא הייתה לשונה היום־יומית של אף לא קבוצה אחת מן הקבוצות שעלו לארץ ובנו את החברה החדשה, ועם זאת הייתה העברית הלשון המשותפת של כל הקבוצות האלה, בהיותה הלשון שבה נכתבה ספרותנו העתיקה, שבה התפללו בבתי הכנסת בכל תפוצות ישראל, ושבה יהודים המשיכו לכתוב וליצור לאורך הדורות. עם התחדשות היישוב היהודי בארץ לפני למעלה ממאה שנה עברה העברית תהליך של תחייה והתחדשות, והייתה לגורם ראשון במעלה להתגבשותו של העם השב לארצו. במדינת ישראל העברית ממלאת תפקיד מרכזי בלכידותה של החברה, והיא אף יסוד מוסד בעיצוב הזהות והתרבות הלאומית ובשימור הזיכרון ההיסטורי המשותף.

רכישת שפה שנייה

שפה שנייה היא שפה נוספת על שפת־האם והיא נלמדת בתוך סביבה טבעית שבה היא משמשת או במסגרת לימודית למטרות חברתיות ולמטרות לימודיות. ברכישת שפה שנייה נודעת לשליטה בשפת־האם חשיבות רבה. ממצאי מחקר מלמדים כי לידע בשפת־האם, בעיקר ידע אורייני, יש השפעה על לימוד מוצלח של השפה החדשה, ומכאן שיש גם השפעה על ההישגים בלימודים בכלל. לכן חשוב לעודד את שימור שפת־האם של העולים במסגרות המתאימות.

שלבים בתהליך הרכישה

ברכישת שפה חדשה אפשר להבחין בכמה שלבים. בתקופה הראשונה – שאפשר לכנותה "התקופה החרישית" – הלומד אינו מנסה לדבר. עם זאת הוא יכול ללמוד לא מעט על ידי קריאה וכתובה. יש לומדים הבוחרים לדבר עם עצמם. כשהלומד מתחיל לדבר הוא משתמש במבטים מוכרים ובתבניות קבועות כגון "מה שלומך", "טוב, תודה". לעתים בדרך זו נוצר רושם שהלומד שולט יפה בשפה. בשלב השני הלומד יוצר מבעים עצמאיים – לרוב לא דקדוקיים ולא לפי כללי התחביר, ועם זאת בעלי משמעות, דוגמת "אני לא לישון". בשלב השלישי, עם רכישת המנגנונים הדקדוקיים, חל שיפור בביצוע. אחת התופעות שנוצרות במהלך רכישת השפה היא מעין "שפת ביניים" שיש בה שעטנז של דפוסים לשוניים מן השפה הנרכשת עם מבנים משפת־האם. "שפה" זו היא תוצאה של פישוט מערכת הכללים של השפה הנרכשת תוך הישענות על נורמות לשוניות מוכרות משפת־האם, אבל התוצר שונה הן משפת־האם הן מן השפה הנרכשת.

גיל

אחת האמונות העממיות הרווחות בקשר לרכישת שפה שנייה היא שככל שילדים צעירים יותר כך יקל עליהם ללמוד שפה חדשה. מחקרים של השנים האחרונות ערערו תפיסה זו במידה רבה (ביאליסטוק 2001; אולשטיין תשנ"ב; סנו והופנגל־הול 1978). למעשה, האמונה ביכולותיהם המופלאות של ילדים צעירים לרכוש שפה חדשה מבוססת במידה רבה על אשליה: ילדים צעירים מסגלים לעצמם מבטא ילידי בקלות יחסית, וכאשר הם משוחחים ללא צל של מבטא זר (אפילו באוצר מילים מצומצם) נוצרת אשליה של כשירות גבוהה, ולא היא. בני שלוש וארבע מתקשים להבין כי שפת־האם שלהם אינה אוניברסלית. כאשר הם מבינים כי ניסיונותיהם לתקשר עם הסביבה בשפה זו אינם עולים יפה, הם נכנסים לשלב של הלם ואלם שיכול להימשך חודשים ארוכים, לפעמים עד שנה ויותר. בתקופה זו מתקיימת תקשורת ברמה מסוימת, בעיקרה לא־מילולית, בינם ובין סביבתם. על כן חשוב לזכור כי ילדי הגן קונים שליטה מלאה בשפה החדשה לאט יחסית ותוך קשיים לא מעטים (טאבורס 2003).¹

מחקרים על ילדים בוגרים בישראל שרכשו את העברית לאחר בואם לארץ מלמדים על קושי נמשך גם בשנות בית הספר. המחקר של לוין, שוהמי וספולסקי (2003) בדק ילדים

1 המסלול שתיעד טאבורס (2003) בנוגע לילדי מהגרים בארצות הברית מקבל אישור מלא בתצפיות על ילדי מהגרים ממדינות חבר העמים, אתיופיה וצרפת, שהגיעו למסגרת דוברת עברית בפעם הראשונה בשנים תשס"ו ותשס"ז (בלום־קולקה ושבט, 2006).

יוצאי מדינות חבר העמים ואתיופיה בכיתות ה', ט' וי' בשני מקצועות לימוד – מתמטיקה ועברית – והשווה את הישגיהם לאלו של ילדי הארץ. התוצאות הראו כי ילדים יוצאי מדינות חבר העמים ואתיופיה אינם משתווים בהישגיהם הלימודיים לבני הארץ גם לאחר שנות שהות מרובות בישראל. בהישגים בעברית, למשל, סגירת הפערים בין ילדי שתי הקבוצות לישראלים נמשכה בין חמש לאחת עשרה שנים. הממצאים במתמטיקה דומים. הכישלון היחסי של ילדי מהגרים במתמטיקה מוסבר אף הוא במידה רבה באישליטה מספקת בעברית: גם במתמטיקה מדובר בשליטה בשיח האורייני, כלומר שפה אוריינית בית-ספרית, שהיא שונה מאוד מן השיח ה'שיחתי' הנדרש לתקשורת בחיי היומיום.

המסקנה המתבקשת – והיא הנחת יסוד בתכנית זו – היא כי ילדים עולים בכל הגילים זקוקים לתמיכה רבתי בתהליך לימוד השפה החדשה.

קשיים ברכישה

רוכשי שפה שנייה מביאים אתם ידע רחב ממדים בתהליך רכישת השפה – לא רק על השפה, אלא גם על העולם, על למידה ועל אסטרטגיות תקשורתיות. בשפת אמם הם שולטים בהיבטים פרגמטיים, בהקשר חברתי-תרבותי, כגון אירוניה, הומור, הבחנה בין דמיון למציאות ושאלות רטוריות. אולם לומדי שפה שנייה בשלבי הרכישה הראשונים אינם שולטים בהיבטים אלו. על כן התיווך החברתי-תרבותי בשיח בעל-פה ובכתב חשוב ביותר. כך למשל בשונה מן המתרחש בקרב משפחות ישראליות, שבהן הילד מקבל עידוד להשתתף באופן פעיל בשיח המשפחתי, חלק מן התלמידים העולים גדל בתרבויות שאינן מעודדות את הילדים להשתתף בשיח. משום כך ייתכן כי תלמידים אלו לא יעזו ליטול חלק פעיל בשיח הכיתה, ויווצר הרושם כי אינם שולטים כלל בשפה. עם זאת עם ההתקדמות ברכישת השפה ובחברות הלומדים יאמצו יותר ויותר את דפוסי השיח של השפה הקולטת ויפנימו את ההיבטים הפרגמטיים-רטוריים של שפה זו. תהליך זה סביר שיוכל לשינוי התנהגותי-תרבותי.²

גורמים רבים מעורבים בתהליך רכישת השפה החדשה ותורמים להצלחתה או מעכבים אותה. בגורמים אלו אפשר למנות את גילם של הלומדים, את מספר שנות שהייתם בארץ, נורמות תרבותיות בארץ המוצא, רמת החינוך ושיטות הלימוד במדינת המוצא, הרמה החברתית-כלכלית, התייחסות החברה הקולטת לעולים, מידת התמיכה של ההורים וציפיותיהם, מדיניות הקליטה בבית הספר ודרכי ההוראה בו, רמת האוריינות בשפת-האם ומאפייני למידה אישיים של הלומד.

על התלמידים העולים להתמודד עם מוקדי קושי בשלושה תחומים: התחום החברתי, התחום הלימודי והתחום הלשוני. בתחום החברתי הכוונה לאינטראקציות חברתיות בשיעורים ובין השיעורים, לרכישת חברים, לביסוס המעמד החברתי ולתחושת השייכות. בתחום הלימודי הכוונה היא לתפקוד הלימודי ולהישגים במקצועות הלימוד, חלקם מוכרים לתלמיד מלימודיו בארץ המוצא וחלקם אינם מוכרים, וברבים מהם שיטת הלימוד שונה. בתחום הלשוני הכוונה היא לצורך להשתמש בלשון הנרכשת הן במסגרות חברתיות הן במסגרת הלימודית בעיצומו של תהליך רכישתה.

2 קספר ובלום-קולקה 1993.

כאמור רכישת העברית חיונית לתלמידים העולים לא רק לשם השתלבותם בחברת התלמידים ובחברה הכללית, אלא גם ובעיקר כי היא האמצעי להעברת הידע הלימודי בכלל המקצועות בבית הספר. על התלמידים העולים לרכוש לא רק ידע לשוני תקשורתי אלא עליהם לקלוט את לשון הלימודים, את אוצר המילים המיוחד של כל אחד ממקצועות הלימוד ואת מאפייני השיח הכתוב של מקצועות אלו. בעוד שהשליטה בלשון לצורכי תקשורת יום-יומית מושגת בזמן קצר יחסית, כ-18 חודשים, השליטה בשפה הלימודית דורשת זמן רב ועבודה קשה. בספרות המקצועית נהוג להצביע על טווח של חמש שנים **לפחות** לשליטה בשפה ברמה של דובר ילידי.³ מחקר של לוי, שוהמי וספולסקי⁴ שבדק את ההישגים הלימודיים של ילידי חבר העמים וילידי אתיופיה במתמטיקה ובעברית העלה כי דרושות 5-7 שנים או 8-11 שנים (תלוי ברמת השליטה האוריינית בשפת-אם) כדי להדביק את הפער בהישגים בין העולים ובין מי שעברית היא שפת אמו. כדי למזער את הקשיים של התלמידים העולים בהשתלבותם בבית הספר ולאפשר להם להתקדם בלימודיהם ולהגיע להישגים לימודיים, חשוב לתת להם סיוע ותמיכה אינדיווידואליים על פי צרכיהם.⁵

תהליך רכישת השפה כרוך בעשיית **שגיאות וטעויות**. יש המבחינים בין שני סוגים של טעויות, ואף נוקטים לכל אחד מהם מונח נפרד: שגיאות נובעות מחוסר ידיעה, ואילו טעויות נתפסות כמעידה מזדמנת הנובעת מתהליך התפתחותי חיובי. על פי הבחנה זו, טעות מקדמת את הלמידה ואילו שגיאה מעכבת אותה.⁶ חלק מן השגיאות בשימוש השפה השנייה הן אוניברסליות ואינן תלויות דווקא בשפת-האם של הלומד. על המורה לשאול את עצמו מה הן השגיאות והטעויות על ידי השוואה לתוצר שהיה מתקבל מדובר ילידי. עליו לבדוק אם הן חוזרות על עצמן, ולנסות להפיק מהן דרכים ללמידה ולשיפור. עוד יש לזכור שגם מי ששיג שליטה גבוהה בשפה הנרכשת עדיין לא מובטח לו שלא ימעד מעידות פרגמטיות. בשונה מטעויות דקדוקיות – מעידות פרגמטיות אינן ניתנות לזיהוי מידי על ידי הנמענים, והדבר עלול להוביל ל"קצר" תקשורתי ולמבוכה. יש אפוא לפתח רגישות הן של העולים הן של הסביבה לאפשרות כזאת.

הדגשים בתכניות לימודים

תכנית הלימודים הראשונה לעולים חדשים פורסמה בשנת 1978. תכנית שנייה פורסמה בשנת 1994. בראש הוועדה ישבו אז פרופ' עלית אולשטיין ופרופ' שושנה בלוס-קולקה. התכנית השלישית היא תכנית הלימודים הזאת.

הצורך בתכנית לימודים חדשה נובע מן התמורות שחלו בחברה ובתרבות הישראלית, בחינוך, בחקר הלשון ובחקר הוראת הלשונות.

3 טאבורס 2003; לוי, שוהמי וספולסקי 2003.

4 לוי, שוהמי וספולסקי 2003.

5 על דרכי הקליטה, המסגרות, הסיוע וכדומה עיינו במסמך הסטנדרטים של אגף קליע, באתר:

www.cms.education.gov.il

6 אמיג (1983), מצוטט אצל ברושויץ 1999, אוריינות חדשה במבט פדגוגי, הוצאת המרכז לטכנולוגיה חינוכית.

בתחום החברתי-תרבותי, החברה הישראלית שנתפסה בעיני עצמה כחברה מונוליטית, הפכה לחברה רב-תרבותית, המעניקה הכשר לשונות תרבותיות, לגיוון, ואינה דורשת עוד אחידות תרבותית וטשטוש הייחוד של הקבוצה.

בתחום החינוך התחזקה המגמה המעמידה את התלמיד במרכז, והתגברה ההכרה בשונות של תלמידים מבחינת כישוריהם ורקעם ואף סגנון הלמידה שלהם.

בחקר הלשון ניתן מקום מרכזי להיבטים טקסטואליים, תקשורתיים וחברתיים-תרבותיים. התפתחות זו עולה בקנה אחד עם התפתחויות מעניינות בלשון עצמה. תקשורת ההמונים (הכתובה והאלקטרונית) והאינטרנט היו לגורם רב עצמה מבחינת השימוש בשפה, והם משפיעים על הקשר שבין לשון הדיבור ללשון הכתובה.

תמורות חלו גם בחקר רכישת שפות בכלל ורכישת שפה שנייה בפרט, ואלה מובילות להבנות חדשות על דרך ההוראה, ובהן העיקרון של עיסוק במגוון רחב מאוד של סוגי טקסטים בשפה הדבורה והכתובה. כמו כן מודגשת השליטה בדיבור ברמה תקשורתית סבירה, שכן ידוע כי היא מקדימה את השליטה במיומנויות האחרות ומקדמת את תהליך הרכישה של השפה השנייה.

התכנית הקודמת התבססה על שני צירים: האחד – תקשורת בין-אישית (לשון ההפסקות, הלשון שמחוץ לבית הספר), והשני – הלשון האקדמית, הלשון הבית-ספרית. בתכנית החדשה יש הרחבה בהתייחסות לשני צירים אלה בפן הסינכרוני ובפן הדיאכרוני. בפן הסינכרוני, העכשווי, יש הרחבה של עולמות השיח וחשיפת הלומדים למגוון עשיר ביותר של סוגי טקסטים ועולמות תוכן המתייחסים לתחומי ידע, לתחומי דעת, לסגנונות שונים, לסוגות שונות ולמשלבים. בפן הדיאכרוני יש חשיפה של הלומדים למקורות היהודיים מתקופות שונות.

תכנית לימודים זו מתייחסת לממדיה השונים של הכשירות הלשונית: אוצר המילים, הטקסטים והלשון על רכיביה השונים. אין זה מובן מאליו כי ילדים יפתחו כשירויות לשוניות ותקשורתיות מהיבטים שונים באותה מידה.

בתכנית זו הועמד ההקשר התרבותי-חברתי במרכז וניתנה תשומת לב להשקות בין תחומים בתוך התכנית ולמגעים בין קבוצות לומדים. דגש מושם על הוקרת שפת-האם ותרבות המוצא.

כל השינויים, ההתפתחויות והתמורות בחברה ובתרבות, בחינוך, בלשון ובחקר הלשון והוראתה משפיעים על תכנית הלימודים החדשה.

נמעני התכנית

תכנית הלימודים הזאת מיועדת לתלמידים עולים מכיתה א' ועד כיתה י"ב מרגע הגעתם למערכת החינוך ועד להשתלבותם ההדרגתית בכיתה האם.⁷ התכנית נועדה לתמוך בתלמיד העולה ולסייע לו במהלך הלמידה ולהביא להשתלבותו המלאה בבית הספר ובחברה, כך שיוכל להתפתח בחברה ובתרבות החדשה ולתרום לה.

7 לילדים עולים בגן הילדים – יש לעיין בתכנית הלימודים לגן הילדים תשס"ח, תשתית לקראת קריאה וכתובה, ולערך התאמות.

שלא כתכניות הלימודים בתחומי דעת אחרים שבהן ברורה לחלוטין המסגרת הכיתתית, ההפרדה בין שכבות הגיל וכן תחום התמחותו של המורה, הרי בהוראת העברית לתלמידים עולים ההתייחסות היא על-מסגרתית.

בפועל בבתי ספר שונים התלמידים העולים לומדים במסגרות שונות ומגוונות. יש בתי ספר שלומדים בהם תלמידים עולים יחידים, ואילו במקומות אחרים יש קבוצות של תלמידים הלומדים עברית ומקצועות טקסטואליים בכיתה נפרדת.

המערכת מקבלת את התלמידים ב"תחנות" שונות – בגילים שונים ולא דווקא בראשית שנת הלימודים. יש תלמידים שכבר פיתחו מיומנויות אורייניות בשפת-אם, ואילו אחרים עדיין בראשית הדרך. בקבוצה אחת עשויים להיות תלמידים שזה עתה הגיעו לארץ ותלמידים ותיקים יותר. לעתים קרובות יש פערים גדולים בידיעת העברית בין תלמידים עולים מאותה קבוצת גיל.

אין בתכנית התייחסות נבדלת לעולים מארצות מוצא שונות, אף כי בתכנון ההוראה יש מקום לתת את הדעת לצרכים הייחודיים של עולים מארצות שונות.

הנמען הישיר של התכנית הוא המורה. בבית הספר היסודי יש מורה כללית והתכנית פונה אליה. בבית הספר העל-יסודי ובעיקר בחטיבה העליונה התכנית פונה בעיקר אל המורה ללשון. ואולם לא רק המורה ללשון מלמד את התלמידים העולים. התכנית מכוונת גם למורים אלו שאינם בהכרח בעלי השכלה לשונית מקצועית. הנמענים האחרים הם, כמובן, כותבי חומרי למידה ומחברי בחינות בשלבים השונים.

הזיקה אל תכניות הלימודים בשפת-האם בבית הספר היסודי והעל-יסודי

התכנית חותרת להשתלבות של התלמיד העולה בכיתה הרגילה, ולכן חשוב שייווצר דיאלוג מדורג עם תכניות הלימודים בעברית כשפת-אם ועם תכניות הלימודים במקצועות הטקסטואליים.

מטרת העל של הוראת עברית כשפה שנייה היא להבטיח כי בסופו של התהליך תלמידים שעברית אינה שפת אמם יוכלו להשתמש בה שימוש מושכל בעל-פה ובכתב במגוון רחב של סוגי לשון בהקשרים חברתיים שונים ברמה של תלמידים בני אותו גיל הדוברים עברית כשפת-אם.

ברכישת שפה שנייה **הגישה** היא בראש ובראשונה פונקציונלית-הקשרית והיא שמה דגש על הבנה והפקה של טקסטים בשפה בהקשרים משמעותיים שונים לצד לימוד פורמלי של מבנה השפה. הידע המטה-לשוני נתפס כמסייע, בהדגשה שונה, בדרגות הגיל השונות. הדרך המיטבית לרכישת שפה היא בהקשרים משמעותיים עבור הלומד.

בתכנית החדשה יש השקפה עם תכנית הלימודים בחינוך הלשוני לבית הספר היסודי ועם תכנית הלימודים בעברית לבית הספר העל-יסודי. התכנית לבית הספר היסודי מאורגנת על פי עולמות שיח וסוגות, ותפיסה זו הותאמה בשינויים הנדרשים להוראת עברית כשפה שנייה. מן התכנית **עברית לבית הספר העל-יסודי** אומצה חלוקה שלא על פי ענפי הלשון כמסורת הוראתם באוניברסיטאות (תורת ההגה, תורת הצורות, תחביר) אלא "הלוך וחזור" בתוך המילה, הציורף, המשפט והטקסט, וכל אלה בתוך

הקשר חברתי, תרבותי וטקסטואלי. העמידה על הקשר בין צורה למשמעות, בין מבנה לתוכן, תופסת מקום מרכזי.

מבנה התכנית

במרכזה של התכנית עומד הפרק של **עולמות השיח**. עולמות השיח פותחים לפני התלמידים את השער אל השפה ואל מיומנויותיה – האזנה ודיבור, קריאה וכתובה. דרך עולמות השיח הם נפגשים עם תכנים מגוונים על אוצר המילים הכרוך בהם. עולמות השיח מזמנים מגוון רחב של טקסטים דבורים וכתובים מסוגות ומסוגים שונים במעגלי החיים הרלוונטיים לתלמידים. הפרק מציע פריסה של עולמות שיח: התקשורת הבין-אישית, תקשורת ההמונים, השיח העיוני, התרבות בת זמננו הישראלית והכללית ומקורות יהודיים. בין עולמות השיח ובין סוגי השיח הכלולים בהם אין דירוג או מיון, שכן כולם משמשים בכל הרמות ובכל השלבים.

המוקד השני של התכנית הוא הפרק של **פריטי הלשון**. פריטי הלשון מתייחסים ליחידות הקטנות יותר: המילה, הצירוף והמשפט. יחידות אלו הן התשתית שעליה נבנית רכישת השפה, ועם זאת אין הן עומדות לעצמן והן מוקנות בתוך הקשר, באמצעות טקסטים דבורים וכתובים מעולמות שיח שונים. הפרק מציע מיפוי מלא של פריטי הלשון ודירוג שלהם לפי רמות.

בפרק השלישי מפורטים **הסטנדרטים**, כלומר היעדים שאליהם התלמיד צריך להגיע בסופו של כל שלב בתהליך הלמידה. הפרק קובע את ההישגים המצופים מן הלומדים מבחינת הכשירות הלשונית – הכוללת את הידע ואת המיומנויות שנרכשו בשני הפרקים הקודמים.

בתכנית יוחדו שני מוספים להיבטים דידיקטיים בעלי חשיבות מיוחדת בהוראת שפה שנייה: הקריאה והוראתה ועיבוד טקסטים.

א. הקריאה והוראתה

הקריאה – היכולת לפענח ולהבין טקסט – היא מיומנות חיונית בלשון אם ובשפה שנייה. הפרק מסביר את ההבדלים בין הוראת הקריאה בשפת-אם ובין הוראתה בשפה שנייה ובסופו מוצעת שורה של המלצות.

ב. עיבוד טקסטים

המטרה בסוף תהליך רכישת השפה היא הבנה של כל טקסט ברמה של דובר ילידי. עם זאת במשך התהליך – בשלב המתחילים ובשלב הביניים – עשוי להיווצר צורך בעיבוד של טקסט למטרות הוראה, אם מפאת חשיבותו ואם בשל מחסור בטקסטים ההולמים לתלמיד. לשם כך נדרש לעתים לשכתב טקסט כדי להתאימו לרמת הלומדים. הפרק כולל מידע תאורטי, הדרכה והדגמה מנומקת לעיבוד של טקסט אחד לרמות שונות.

רשימת מקורות

- אולשטיין תשנ"ב: ע' אולשטיין, 'עברית שפה קשה גם לילדי הגן', **עולה על הדעת**, משרד החינוך והתרבות, הרשות לקליטת עלייה, המחלקה לקליטת תלמידים עולים (תשנ"ב), עמ' 6-9
- E. Bialystok, *Bilingualism in development: Language, literacy and cognition*, Cambridge 2001
- בלום-קולקה ושבט תשס"ו**: ש' בלום-קולקה, מ' שבט, 'ילדים צעירים במצבי הגירה: הלם תרבותי ואלם לשוני', הרצאה בכנס האגודה האנתרופולוגית, אשדוד, יולי תשס"ו
- ברוש-ויץ 1999**: ש' ברוש-ויץ, **אוריינות חדשה במבט פדגוגי**, המרכז לטכנולוגיה חינוכית 1999
- P.O. Tabors, *One child, two languages*, Baltimore, London & Sidney 2003
- לוי, שוהמי וספולסקי 2003**: ת' לוי, א' שוהמי, ד' ספולסקי, **מצבם בלימודים של תלמידים עולים**, דוח מדעי, מוגש למשרד המדען הראשי ולאגף לקליטת תלמידים עולים, 2003
- C.E. Snow, M. Hoefnagel-Hohle, 'The critical period for second language acquisition: evidence from second language learning', *Child Development*, 49 (1978), pp. 1114-1128
- G. Kasper, S. Blum-Kulka, *Interlanguage pragmatics*, N.Y. 1993

מקורות נוספים

- א' אלפישבתאי, ד' רביד, 'משתני רקע וידע העברית בקרב עולים ותיקים דוברי רוסית בישראל', **הד האולפן החדש**, 87 (2004), עמ' 50-61
- ש' בלום-קולקה, 'אוריינות ושפה דבורה - מה הקשר?', **הד הגן**, ג (תשס"ו), עמ' 8-20
- S. Blum-Kulka, 'Interlanguage pragmatics: The case of requests', R. Phillipson et al. (Eds.), *Foreign / second language pedagogy research*, Clevedon and Philadelphia 1991, pp. 255-72
- L. Selinker, 'Interlanguage', *IRAL*, 10(3) (1972), pp. 219-231
- C.E. Snow, 'Parent-child interaction and the development of communicative ability', R. Schiefelbush & J. Pickar (Eds.), *Communicative competence: Acquisition and intervention*, Baltimore 1984, pp. 69-107

תכניות לימודים

תכנית לימודים: חינוך לשוני, עברית – שפה ספרות ותרבות, משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים תשס"ג

http://cms.education.gov.il/educationcms/units/tochniyot_limudim/chinuch_leshoni

תכנית לימודים בעברית לילדים עולים, משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכניות לימודים והמחלקה לקליטת תלמידים עולים תשנ"ד

תכנית הלימודים בעברית לבית הספר העל-יסודי הממלכתי והממלכתי דתי, משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים תשס"ג

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/UNITS/tochniyot_limudim/Ivrit

הערה: אפשר להתעדכן בכל הקשור בהוראת עברית כשפה שנייה בכתב העת **הד האולפן** בעריכת עידו בסוק. חלק מן הגיליונות נמצא במרשתת, בכתובת:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/AdultEducation/HanchalatLashon/HedHaulpan/GilyonotHedHaulpan/Gilyon93.htm>